

*Ада Яніцкая
Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна,*

*Лікія Яніцкая
Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
(Беларусь)*

МАСТАЦКА-СТЫЛЁВЫЯ АДМЕТНАСЦІ ЖАНРУ ФЭНТЭЗІ Ў СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ ПРОЗЕ

Сучасная беларуская проза, згодна традыцыйным тэндэнцыям развіцця нацыянальнай літаратуры, займае належнае месца ў сістэме родаў і відаў прыгожага пісьменства. Калі ж аналізаваць жанравую структуру самой прозы маладзёжнай тэматыкі, то адзначым, што вядучымі тут з'яўляюцца апавяданне і аповесць. Сучаснае пакаленне маладых празаікаў аддае перавагу апавяданню. І гэта натуральна, бо апавяданне, лірычная мініяцюра з'яўляюцца больш даступнымі жанрамі для пачаткоўцаў, а, па-другое, сучасная медыяпрастора, як, дарэчы, і масавая чытацкая аўдыторыя, камфортней сябе адчувае ў якасці рэцыпіента кароткіх жанраў.

Што ж тычыцца жанравых мадыфікацый сучасных апавяданняў маладых празаікаў, тут галоўнае месца займаюць творы ірацыянальнага зместу, напоўненыя паэтыкай незвычайнага: казка-міф-прытча, фантастыка. З 1990-х гг. актыўна развіваецца фэнтэзійны жанр, заснаваны на выкарыстанні міфаў і казак. Фэнтэзі не імкнецца даць навуковае тлумачэнне з'явам і падзеям твора. Часцей гэта прыдуманы аўтарам свет з сюжэтам сярэднявечнай рэальнасці.

Названы і найбольш папулярны жанр у цэлым у беларускай фантастыцы – фантасмагорыя. Сярод аўтараў згаданага жанру ёсць майстры слова розных пакаленняў: В. Казько, Я. Сіпакоў, Р. Баравікова, Г. Багданава, П. Васючэнка, А. Глобус, А. Наварыч, А. Казлоў, А. Мінкін, В. Мудроў. Вытокі фэнтэзійнай, магічна-містычнай літаратуры трэба шукаць у беларускім фальклору, у вераваннях і паданнях, у творчасці А. Міцкевіча, дзённікавых запісах Я. Драздовіча, аповесцях У. Караткевіча і інш.

Паступова фэнтэзі «прысвойвае» сабе і дыскурс навуковай фантастыкі. Цяпер у самастойныя жанры вылучыліся шмат якія мадыфікацыі і творчыя накірункі фэнтэзі: «касмічная сага», гумарыстычная і дэтэктыўная фантастыка, псеўдагістарычная фантастыка і магічны рэалізм. Не трэба забываць і пра тое, што ў сучасным мастацтве жанравая класіфікацыя ўмоўная: карэлятыўныя працэсы ўласцівы і структуры фэнтэзі.

Пераважна спажыўцамі згаданага жанру з’яўляюцца маладыя людзі, якія могуць параўнаць якасць айчыннай мастацкай прадукцыі фэнтэзі з найлепшымі замежнымі ўзорамі гэтага накірунку, творы якога можна лёгка знайсці ў інтэрнэце. Некаторыя пісьменнікі, як, напрыклад, Саша Тэмлейн, Сяргей Белаяр, Генадзь Аўласенка і інш., спрабуюць сябе як творцы выключна ў гэтым накірунку.

Так, Генадзь Аўласенка з’яўляецца аўтарам шматлікіх кніг, пераважна казачнага і фантастычнага зместу. У мінулым годзе ў часопісе «Маладосць» было надрукавана яго апавяданне «Забойствы, якіх не было...» [1]. Нават не чытаючы твора, па назве можна вызначыць яго дэтэктыўны характар. А другая частка сказа абячае чытачу непрадказальны сюжэт і нейкую таямніцу. Навідавоку фэнтэзііны дыскурс і, як мяркуецца, дэтэктыўна-містычны жанр апавядання.

Сюжэт твора адпавядае жанравым прыкметам фэнтэзі. Аўтар імкнецца спалучыць сучасную рэальнасць з містыфікацыяй. Апавед вядзецца ад імя Ксюшы, дзяўчыны з незвычайнымі здольнасцямі. Яна можа імгненна рухацца ў прасторы, кіраваць свядомасцю людзей, чытаць іх думкі і г. д. Вядома, што Ксюша належыць да нейкай арганізацыі, члены якой прайшлі курсы добрых магаў. Так аўтар уводзіць чытача ў неіснуючы свет, што валодае ўласцівасцямі, немагчымымі для рэальнага жыцця. Трэба сказаць, што робіць ён гэта не зусім пераканальна, а таму змест твора выклікае шмат пытанняў у чытача. Для чаго існуе гэтая арганізацыя? Хто такія дзяжурныя і якую ролю яны выконваюць? Калі гэтыя звышлюдзі могуць рухаць прадметы ў прасторы, то навошта ім было ажыўляць трупы, каб інсцэніраваць трагічную смерць цынчнага кіраўніка фірмы, дзе працуе сяброўка, былая аднакласніца Ксюшы – Верка?

З іншага боку, мы назіраем за рэальным жыццём. Можна сказаць, аўтар намалюваў у апавяданні знаёмую ці не са штодзённых паведамленняў СМІ карціну пашыраных і небяспечных крымінальных накірункаў бізнесу сучаснасці: «Фірма, працай у якой так ганарылася Верка, не з’яўлялася гандлёвай... У асноўным, гэта былі рэкет і наркотыкі, але пастаўка “жаночага тавару” за мяжу таксама вялася з вялікі размахам» [1, с. 74]. Яшчэ мы даведваемся пра жорсткага і цынчнага шэфа, які «любіў асабіста правяраць “экспартны матэрыял” на прафесійную, так сказаць, прыдатнасць» [1, с. 74].

Было яшчэ наведванне злачыннай групоўкай Верчынай кватэры... І гэтым рэальным падзеі ў творы вычэрпваюцца. Астатняе – магія, містыка, зварот да старажытнасці – таксама характэрныя рысы жанру.

Аўтар апавядае ў творы пра існаванне ў прыродзе дэманаў смерці, неба-спечных і страшных пачвар. Яны цалкам падпарадкоўваюць свядомасць ахвяры, звычайнага чалавека. Такі дэман усяліўся і ў Верку, якая пад магіяй яго імпульсаў, сама таго не жадаючы, здзяйсняе забойства.

Г. Аўласенка ў лепшых традыцыях фэнтэзі тлумачыць чытачу, якім чынам дэман смерці апынуўся ў целе Веркі. У мінулым годзе сяброўка Ксюшы ездзіла на адпачынак у Грэцыю і прывезла адтуль «пацямнелую ад часу нефрытавую камею на тонкім залатым ланцужку» [1, с. 76]. Замеж-ны амулет якраз і стаў прычынай непрадказальных паводзін дзяўчыны.

Сюжэт апавядання будзеца на супрацьстаянні добра і зла, што набліжае яго да казкі. Але калі ў казцы дабро заўсёды мацнейшае за зло, то ў творах фэнтэзі гэта сілы раўназначныя. Толькі шляхам жорсткай барацьбы і пры дапамозе калег Ксюшы ўдалося перамагчы дэмана. Трэба заўважаць, што пазіцыя добрых сіл у творы невыразна акрэслена аўтарам, што зніжае этычную вартасць твора і ніякім чынам не выяўляе маральныя арыенціры моладзі. Ксюша даволі цынічна разважае пра свае адносіны да людзей, якіх яна выратаўвае ад дэманаў: «Часам мы праводзім шырокамаштабныя аперацыі. Але ўсё гэта робіцца не таму, што мы шкадуем людзей... Нам, па шчырасці, на людзей напляваць!» [1, с. 76]. Нічым не аргументаваная пазіцыя «санітараў» грамадства.

Сучасная беларуская проза як, урэшце, і сусветнае мастацтва слова, імкнецца да ўніверсальнасці, дзе вольна і гарманічна карэлююць не толькі класічнае і мадэрнавае, але роды, віды і жанры літаратуры, рэальнае і ўяўнае, матэрыяльнае, аб'ектыўнае і ірацыянальнае, суб'ектыўнае і г. д. Нельга не адзначыць і ўплыў еўрапейскага прыгожага пісьменства на айчынную літаратуру. На канец XX ст. прыйшоўся ўсплёск цікавасці мастакоў слова да незвычайнага, ірэальнага, фантастычнага і распаўсюджвання ў прозе філасофіі і эстэтыкі постмадэрнізму.

Творы іншага беларускага празаіка Анатоля Казлова, якія часта друкуюцца ў літаратурна-мастацкіх часопісах Беларусі, пераканальна ілюструюць вышэйзгаданую тэндэнцыю прыгожага пісьменства (і не толькі) сучаснасці. Цікавымі па змесце і форме, па завуалёванай аўтарскай пазіцыі з'яўляюцца аповесці пісьменніка «Я і Прарок-Уродка» і «Раздарожаны саракоўнік». У сваіх творах аўтар па-філасофску ацэньвае грамадска-сацыяльныя працэсы сённяшняга дня, удумліва ўглядаецца ў мінулае. Асноўнай адметнасцю аповесцей з'яўляецца элемент супярэчнасці ў змесце і ў форме.

Сэнсавая дамінанта першай аповесці-фантасмагоры – гэта мастацкае адлюстраванне аднаго з асноўных законаў філасофіі – барацьбы і

адзінства супрацьлегласцей. Дудмаемся ў паратэкстуальную назву першай аповесці: я як рэальная субстанцыя і Прарок-Уродка як нешта звышнатуральнае, таемнае. І так на працягу ўсёй аповесці. Для вырашэння ідэйна-мастацкай задумы аўтар прафесійна выкарыстоўвае прыём кантраснасці вобразаў. Спакойнай, ураўнаважанай, па-свойму мудрай у паводзінах Лары пісьменнік супрацьпастаўляе бесклапотную гарэзліваю Наталлю і, наадварот, шчыраму ў пачуццях, ахвярнаму ў каханні Андрэю – Лару, якая не змагла зберагчы ўзаемнасць пачуццяў і ў фінале твора здрадзіла каханаму. Стомленаму гарадскім тлумам сталічнаму інтэлігенту Васілю, які ад безвыходнасці паціху співаецца, у аповесці супрацьпастаўлены рабочы мотавелазавода Мікалай (ён асуджае інтэлігенцыю за беспрынцыповасць і палахлівасць).

Асноўная супярэчнасць аповесці – у двух знешне супрацьлеглых сюжэтных лініях. Першая апавядае чытачу зусім рэальную гісторыю жыцця, кахання, лёсу аспіранта сталічнага Інстытута літаратуры Андрэя. Другая ж – малюнкi ірацыянальнага свету, створаныя фантазіяй аўтара. Адзначым, што хоць у аповесці яны і вылучаюцца як асобныя раздзелы, але ўспрымаюцца чытачом як адзінае цэлае, аб'яднанае аўтарскай задумай і адпаведным развіццём сюжэта.

Майстэрства празаіка ў аповесці выяўляецца ў вастрыні, актуальнасці пастаўленых праблем. Найперш, гэта праблемы мегаполіса. Адною з асноўных, на думку аўтара, сэння з'яўляецца праблема дэпрэсіі, у тым ліку і маладога пакалення. Яна выклікана многімі прычынамі: сацыяльнай неўладкаванасцю, шалёным тэмпам жыцця, маральнай дэградацыяй грамадства і г. д. Лара скардзіцца, што яна «баіцца класісія спаць», што «няма ніякага ратунку ад вар'яцкіх кашмараў» [2, с. 8]. Праблема ўскладняецца тым, што ў нашай краіне пра гэта «сорамна гаварыць», бо будзеш хадзіць з кляймом-меткай. Між тым, у большасці мегаполісаў свету псіхалагічныя службы літаральна захлынаюцца ад кліентаў. Яшчэ адна прычына, што адцягвае паход да псіхалага мінчукоў, – гэта немагчымасць аплаціць паслугі доктара.

Яшчэ аўтара хвалюе палітызаванасць грамадства, якая, на яго думку, не дазваляе людзям у поўнай ступені адчуць маральную, эстэтычную асалоду ад жыцця, звужае іх сацыяльны і творчы патэнцыял, часта становіцца прычынай непрязных адносінаў паміж родзічамі, блізкімі і знаёмымі: «Хочаш не хочаш, а ад палітыкі мазгі закруцяцца і праз вушы палезуць» [2, с. 158]. Гуманістычны пафас аповесці выяўляецца і ў неаб'якавай грамадзянскай пазіцыі галоўнага героя, яго спачуванні суайчыннікам, што апынуліся на дне жыцця: «Куды ні зірнеш, паўсюль

нястача. Я баюся ўжо хадзіць праз падземныя пераходы. Столькі там жабракоў, што сэрца крывёю заходзіцца, а ўсім не дапаможаш» [2, с. 158].

Ірацыянальны, фантазмагарычны план пачынаецца ў аповесці з другой главы. Для створанай пісьменнікам нерэальнай дзеі характэрна філасофская ўмоўнасць. Яна раскрывае перад аўтарам магчымасці іншасказання, нараджае мнагазначнасць вобразаў і сюжэтаў.

Інтрыгу, цікавасць і нават элементы містыкі надае аповесці яшчэ адзін інтэртэкстуальны матыў – матыў адоранасці чалавека незвычайнымі здольнасцямі. Віртуальны кантакт старога цыгана з сямігадовым вясковым хлопчыкам Андрэем выклікаў у якасці наступства авалоданне падлеткам здольнасцю словам, думкай, позіркам караць людзей за іх правіннасці.

Фантазмагарычным змест аповесці становіцца дзякуючы выкарыстанню аўтарам архетыпічных вобразаў, біблейскіх і міфалагічных сюжэтаў, інтэрпрэтацый сучасных філасофскіх плыняў, вобразаў-сімвалаў.

Такім чынам, фэнтэзіны жанр аказаўся запатрабаваным сучаснай чытацкай аўдыторыяй перш за ўсё з прычыны сваёй змястоўнай прывабнасці: ён заўсёды звязаны з займальным, нават авантурным сюжэтам, мае пазнавальнае значэнне. Усё гэта дапамагае творам згаданай жанравай скіраванасці выконваць у сучасным напружаным дынамічна-прагматычным жыцці функцыю рэлаксацыі.

Літаратура

1. Аўласенка, Г. Забойствы, якіх не было... / Генадзь Аўласенка // Маладосць. – 2015. – № 4. – С. 72–85.
2. Казлоў, А. Юргон: раманы, аповесці, апавяданні / Анатоль Казлоў. – Мінск: Мастацкая літаратура, 2006. – 255 с.